

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Kårstadristningens skeppstyp

Nordén, Arthur

Fornvännen 28, 77-84

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1933_077

Ingår i: samla.raa.se

KÅRSTADRISTNINGENS SKEPPSTYP

AV

ARTHUR NORDEN

Såväl hänsynen till skeppsbildernas typ som runformernas och språkinnehållets vittnesbörd föranleda de bägge bearbetarna av den norska Kårstadinskriften, arkeologen professor Shetelig och språkmannen professor Magnus Olsen, att i stort hänföra inskriften till tiden omkring 200—400 e. Kr.; om skeppstypen enbart får fälla utslaget, anses ristningen icke kunna vara mycket yngre än 200-talet¹.

Jag finner, såsom jag å annat ställe (Arkeologiska studier, tillägnade H. K. H. Kronprins Gustaf Adolf 1932, sid. 64 ff. med bild av ristningen) framhållit, ingen anledning att träda i någon opposition mot denna datering; vad jag velat säga är blott, att jag icke kunnat anse, det professor Shetelig i sitt anmärkningsvärt fåordiga uttalande till fullo utnyttjat de arkeologiska möjligheterna för ristningskronologiens fastställande. Härvidlag har jag å nyss anført ställe pekat på tvenne av professor Shetelig förbigångna moment: formen på det å ristningen förekommande hakkorset, vartill fullt adekvata motsvarigheter hittills äro kända blott från ett par brakteater av C-typ (400-talets slut, 500-talet), samt formen å j-runan, som enligt professor von Friesens bekanta utredning är tänkbar först under 400-talet. Det återstår emellertid att pröva, huru de för Kårstadristningen så karakteristiska skeppsbilderna ställa sig till en dylik av runologiska och ornamentala skäl föranledd framflyttad tidfästning av inskriften. En dylik omprövning må motiveras även med det skälet, att professor Shetelig förbigått ett skarpt tidsbestämt svenskt bildskepp, vars bidrag till förståelsen av Kårstadskeppens typ och tidställning är av betydande intresse: det å en gravkist-

¹ Bergens Museums Arbok 1929, sid. 42.

häll från Smiss i Eke socken på Gotland inristade skeppet, fig. 22 (uppmärksammat i Shetelig-Olsens avhandling om Kårstadristingen, sid. 45, men där diskuterat enbart av professor Olsen och då i annat sammanhang än det kronologiska). Det kan tilläggas, att ännu ett norskt bildskepp kommit i dagen, som ävenledes står Kårstadskeppen nära och därför också av professor Shetelig sammanställt¹ med Kårstadskeppen, dock utan närmare diskussion av detaljerna: skeppet från hällristningen på Roskar i Møre, fig. 23.

Vill man i korta drag ange, vad som utmärker de speciella Kårstadskeppen, fig. 21: 2, som typ betraktade, kan detta sägas vara:

skeppen ha kraftigt språng,

botten- och relingskonturer äro förlängda,

de senare förgrenas i ändarna till hornliknande klykor, medan bottenkonturernas mjukt uppåtböjda "snablar" avslutas med runda "bollar".

Rent ristningstekniskt tillkommer den för skeppstypens bestämning oväsentliga detaljen, att skrovet är avbildat "fyllt" (i motsats till de med blotta konturlinjerna uppdragna, "öppna" ristningskeppen).

Då nu professor Shetelig (sid. 36) gör gällande, att denna typ av skepp "bestämt" avviker från alla de i bronsålderns hällristningsmaterial föreliggande skeppstyperna, kan häremot invändas, att såväl å bohuslänska som å östgötska hällristningar dock förekomma skeppsbilder — låt vara ibland med öppet skrov —, som komma Kårstadbilderna bra nära; jag tillåter mig så t. ex. att peka på den hos Baltzer I, pl. 30, nr 1 återgivna, ofullbordade skeppsbilden, som både har den långsträckt, låga, med språng försedda skrovformen och den upptill flikaktigt kluvna relingsstävans gemensam med Kårstadskeppen. Och till Kårstadskepp av typ 1. 3, fig. 21, finnas fullt kongruenta motstycken å hällristningarna. Så tillvida finns det intet hinder att tillskriva Kårstadristingens skeppsbilder en hög ålder.

Likväl kan det ej nekas till att just dessa för Kårstadskeppen så särskilt karakteristiska, klykaktigt kluvna "relingsstävar" (om detta något oriktiga beteckningssätt här får användas) bilda ett för det

¹ H. Shetelig: Det norske folks liv og historie gjennom tiderne, 1930, sid. 86.

öomtvistligt äkta bronsåldersskeppet mindre typiskt tillhör¹. Där emot återkomma de å tvenne bildframställningar av skepp, vilkas ursprung i romersk järnålder är höjt över allt tvivel: en norsk och en svensk.

Här må först den svenska bildristningen något närmare behandlas.

Ristningen befann sig vid anträffandet å en vägghäll i en av Sune Lindqvist utgrävd stenkestgrav vid Smiss i Eke socken å Gotland. Graven, som innehöll helt bevarat skelett, kan med hjälp av ett rikt inventarium (fibulor, pärlor, armringar, kam, dryckeshornbeslag, benplatta, sländtrissa, inv. St. H. M. 16.113) fullt säkert tidfästas till per. V:1, d. v. s. tiden 250—350 (Almgren-Nerman, *Äldre Eisenzeit Gotlands II*, sid. 90, 94).

Det är uppenbart, att ristaren avsett att framställa blott ett skepp. Detta är inristat i den lösa sandstensplattan med en kniv, som lämnat en djup och förhållandevis bred snittskåra. Men strax under köllinjen och parallell med denna löper en annan snittskåra, som är grundare och smalare, som vore den löst uppdragen med knivsudden. Vad ristaren menat med denna linje, är svårt att avgöra. Det kan ha varit ett trevande första försök till relingskonturens uppdragande, då skeppsristningen planerades, och som avbrutits. Det kan ha varit början till ett nytt skepp, som ej utförts. Iakttagelsen att den följer framstammens uppåtdragna linje men icke akterstammens synes mig knappast berättiga till det antagandet, att den skulle utgöra ett misslyckat och därför övergivet första försök

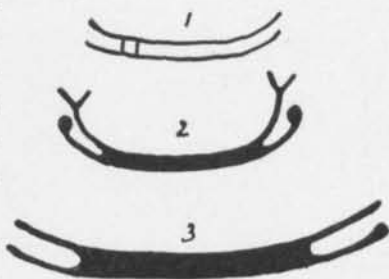

Fig. 21.

Olika skeppstyper å Kärstaristningen.

¹ Så även Shetelig-Olsen, a. a. sid. 45. — Därvid måste jag dock lägga vikt vid, att det är just den klykaaktiga, alltså utpräglad vinkligen formen, som avses. En mera hornlik klyvning av "relingsstäv" ände är däremot tämligen vanlig å hällristningsskeppen, som även ha att uppvisa en annan typ av upptill splittrad "relingsstäv": små, obetydliga flikar, ibland utåtrullade som blomkalkskonturer. Verkligen horn förekomma också, dock alltid monterade å underlag. Baltzer har flera präktiga exempel härpå.

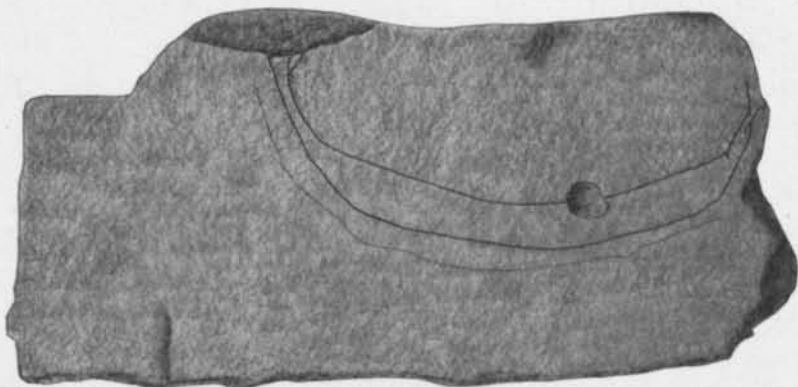

Fig. 22.

Gravkisthäll med skeppsbild från Smiss i Eke sn, Gotland. Uppm. av förf.

att teckna skeppets bottenkontur¹: ristaren skulle då ha funnit, att linjen skulle komma att löpa för långt från relingskonturen, och han finge därför tänkas ha sökt ett nytt läge för bottenlinjen, närmare relingskonturens linje.

I framstammen glida botten- och relingslinjerna, efter att först ha nalkats varandra, ånyo isär, relingslinjen är böjd inåt och såväl för- som akterut utbildad med en flikighet, som synes vara just den egenartade slags stävprydnad, som är så starkt iögonenfallande hos Kårstadskeppen men vilken, som förut nämnts, går tillbaka till en liknande, t. o. m. med tvärsträva mellan flikarna utrustad stävform under bronsåldern.² Bottenkonturens linje åter fortsätter i rak riktning uppåt, tills en avlagring i stenen avbryter den.

Om Smiss-stenens skeppsbild genom skrovets starkt framträdande språng och frånvaron av sporrar kommer typen hos den bevarade ekbåten från Nydamsmossen så nära att identitet kan anses föreligga — de tillhöra ju i stort samma tid —, så utvisar åter den norska skeppsbilden från Roskar (Gurskøy, Møre)³ en så tillvida

¹ Jfr dock att det norska bildskeppet på Austreimstenen likaledes är försett med en tredje, till sin uppgift svårförståelig konturlinje.

² Den med mindre klykor prydda relingsstäven är å bronsåldersristningarna mycket vanlig.

³ Jag känner densamma blott från publiceringen i H. Shetelig's *Det norske folks liv og historie*, 1930, sid. 86, varifrån bilden är hämtad.

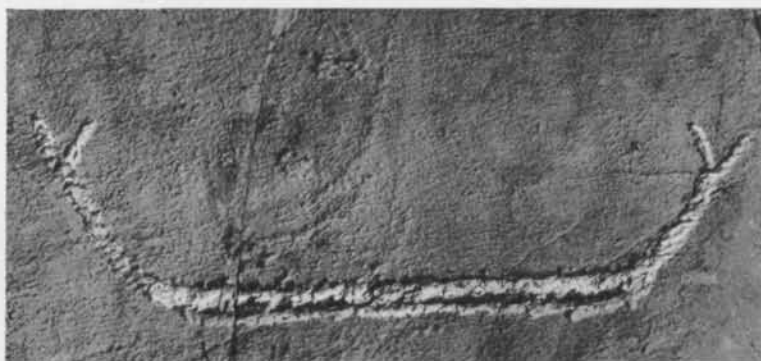

Fig. 23.

Hällristning vid Roskar, Gurskøy, Møre i Norge.

avvikande typ, som skrovet saknar språng. I övrigt är teckningen densamma som på Smisshällen: två jämnlöpande konturlinjer, höga, mjukt uppåtböjda stävar, klykliknande stävaavslutningar såväl i för som akter. Om Roskarbilden kan man med full visshet säga, att den står ensam inom hela det kända hällbildsmaterialet. Tyvärr lämnar bildens omgivning ingen bestämd hållpunkt för dateringen av denna märkliga skeppstyp; hällen upptager utom skeppet "bare et soltegn" (på klischén framträder dessutom fragmentet av ett par bågböjda linjer, som löpa parallellt och synas kunna tillhöra ett skepp av Kårstadtyp nr 1, det vore viktigt att få denna detalj undersökt å originalet). Shetelig för Roskarristningen "helt ned ved inngangen til folkevandringstiden" och tager den som bevis för att "skikken å hugge disse hellige tegn i fjellet har fortsatt sig inntil få hundreår før vikingetiden". Förmodligen har det varit likheten med Nydamsbåten, som varit utgångspunkten för denna Sheteligs datering, och även om skiljaktigheten i stävarnas resning mellan detta till 300-talet daterade nordiska fartyg och Roskarbilden konstituerar en viss typ-olikhet dem emellan, så är dock skrovets hela byggnad någonting för Nydams- och Roskarskeppen i så hög grad gemensamt, att ett sammanförande av skeppen i tid förefaller fullt berättigat.

Vi ha alltså här tvenne med god arkeologisk bevisföring daterade nordiska skeppsrisingar, som genom typens kontakt med det likaledes väl daterade Nydamsskeppet angiva en terminus ante quem

Fig. 24.

Uppmätning av Nydamsskeppet (efter *Acta archaeologica* I).

för de å Kårstadristingen uppträdande skeppsbilderna, en gräns som icke kan ligga senare än 300 e. Kr. Då utvecklingen fram till Smiss-Nydams-typen bör ha tagit någon tid, kunde man kanske rent schematiskt sätta 200-talets mitt såsom senaste tidpunkt för Kårstadskeppens tillkomst.

Vill man leta efter analogier inom en tidigare, före Nydamsbåtens typ fallande skeppskonstruktion, har man att hålla sig till tvenne fynd, dels den nu försvunna furubåt, som anträffades samtidigt med ekbåten i Nydamsmossen och som var av ungefärligen samma typ som ekbåten med det viktiga undantaget, att den 15,7 m. långa kölplankan i bägge ändarna var utdragen till en spets, en s. k. "sporre", dels till det högeligen märkliga fyndet av en bordlagd båt av bronsålderstyp i mossen vid Hjortspringkobbelpå ön Als i Danmark. Vore den av konservator Rosenberg utförda rekonstruktionen av Hjortspringkobbelskeppets stävar arkeologiskt fullt säkerställd — torvtäkten hade nu skadat bägge stävarna —, skulle man vara benägen att finna släktskapen mellan Kårstadskeppet och Hjortspringkobbelskeppet mycket påfallande och i vida högre grad låta dateringen bestämmas av denna likhet än av hänsynen till den mera avlägset jämförbara furubåten från Nydamsmossen. Hjortspringkobbelfyndet tillhör århundradena närmast före Kr. f. — de mångfaldiga lösa föremålen: svärd, spjutspetsar, trädosor, sköldar o. s. v. låta tyvärr icke närmare tidfästa sig, då de sakna motsvarigheter i övrigt järnåldersmaterial¹. Frändskapsdragen mellan Als-båten och Kårstadbilderna komma en att tycka, att en datering av Kårstadskeppen till 200-talet e. Kr. ingalunda är för långtgående i sin tillbakaskjutande tendens. (Jfr professor Sheteligs uttalande om

¹ G. Rosenberg: *Føreløbig Meddelelse om etc.* i Nord. arkeologmøtet i Stockholm 1922, sid. 56 ff. Samme förf. i *Nær og Fjern* 1923, sid. 57 ff. [Brøndsted:] *Oldtidsbaaten fra Als*, i *Nationalmuseets Bog om sjældne Fund* (1925).

Kårstadrismningen, sid. 37: "For en arkeolog føles det unektelig mere tilfredsstillende om Kårstadrismningen kunde være eldre" än Nydamsbåten.)

Resonemanget skulle vara fullt bindande, om icke det i hällristningskonsten nyttjade bildskeppet hade någonting av samma konventionella prägelse som de av olika folk och tider begagnade trosymbolerna gärna få och som gör, att de föga lämpa sig som exakta mätare av utvecklingen på smakens eller teknikens område. Det vore förvisso förfelat att av formen på det "trons ankare", som en stenhuggerifirma i år på beställning levererar till en gravvårdsutsmäckning, draga bestämda slutsatser rörande de inom samtida sjöfart nyttjade ankarformerna. Även om slutsatsen icke med samma bindande kraft gäller en fjärran förgången, primitiv tidskonstnärliga skapande, vid vilket symbolernas bundenhet vid det materiella tinget nog var större än vad den är hos ett långt hunnet kulturfolk, så kvarstår i alla fall möjligheten, att den gängse schablonen för ett skepp, ristat i magiskt syfte, tillskurits efter traditionella förebilder, icke efter "levande modell". På denna förutsättning vilar f. ö. hela antagandet, att den klart bronsålderspräglade skeppsbilden på Himmelstadlundsrismningen, varom jag på annat ställe¹ yttrat mig, teoretiskt sett kan tänkas ha tillkommit samtidigt med runorna, ehuru den med runorna faktiskt samtida skeppstypen icke hade mycken likhet med det "stolp"-försedda ristade skeppet.

Slutsatsen blir alltså den, att på Kårstadskeppens detaljer ingen absolut avgörande datering just till 200-talet kan byggas. Om andra drag i rismningen komma i strid med en dylik datering, bildar skeppskronologien ingen bitskarpt avdömande instans mot dem.

I själva verket finnas dylika drag i Kårstadrismningen.¹

Korrekturnot: Efter vad prof. Shetelig meddelar mig har vid en eftergranskning av den norska skeppsristade bildstenen från Austreim upptäckts, att även dess skeppsbild bär liknande "horn"-prydda stävändar som de här behandlade skeppen. Austreimskeppet bör därmed fullt ut kunna inordnas i denna lilla grupp av för 200—400-talen typiska skeppsbilder.

¹ Jag hänvisar här till min framställning i den ovan anförda uppsatsen "Hällristningstraditionen och den urnordiska runskriften", i Arkeologiska studier tillägnade H. K. H. Kronprins Gustaf Adolf.

ZUSAMMENFASSUNG.

A. NORDEN: Der Schiffstyp der Felsenzeichnung von Kärstad.

Der neue Ausblick über das früheste Auftreten der Runenschrift in Norwegen und Schweden, den die Entdeckung zweier mit Felsenzeichnungsbildern verbundener urnordischer Runeninschriften eröffnet hat, macht es notwendig, mit äusserster Schärfe diejenigen Züge in den Felsenzeichnungsbildern auszusondern, die eine Datierung dieser Bilder erlauben. In die beiden Felsenzeichnungen, die norwegische bei Kärstad und die schwedische bei Himmelstadlund — erstere veröffentlicht in Bergens Museums Årsbok 1929, letztere in Arkeologiska studier tillägnade H. K. H. Kronprins Gustaf Adolf 1932 — gehen Schiffsbilder als Bestandteile ein. Aber während die Schiffsbilder der schwedischen Zeichnung von schablonenmässigen Bronzezeittypus sind und keine schärfer präzisierte Datierung zulassen — als kultische Bildsymbole können ja die heiligen Schiffe in stereotyper Form durch sehr lange Zeiträume hin fortgelebt haben — weist die norwegische Zeichnung eine Anzahl Schiffe von einem eigenartigen Typ, Abb. 21: 2, auf. Kennzeichnend für diesen Typ ist teils die starke Biegung des Schiffskörpers nach den beiden Enden zu, teils die als "Hörner" ausgebildete, gabelähnliche Verzweigung der beiden stark verlängerten und aufwärtsgezogenen Konturlinien der Reling, teils endlich die Kugeln, welche die nach den beiden Enden hin verlängerte Kielkontur abschliessen. Am bedeutungsvollsten ist die Gabelung der Enden der Relingsteven, die dem Stevensmuck das Aussehen von "Hörnern" gibt. Ganz ohne Gegenstücke bei den richtigen bronzezeitlichen Zeichnungen ist wohl dieses Detail nicht, aber in der besonderen Ausgestaltung, die diese "Hörner" in der Kärstader Zeichnung erhalten haben, scheinen sie der römischen Eisenzeit anzugehören. Und hier scheint sich nun eine Möglichkeit zu bieten, ziemlich scharf die Kärstader Schiffe zu datieren: in einem schwedischen Kistengrab von Smiss in Kirchspiel Eke, Gotland, war eine Wandsteinplatte mit dem Schiffsbild Abb. 22 versehen. Die sehr reichen Beigaben lassen das Grab in die Per. V: 1, etwa 250—350 n. Chr., datieren, und die Rumpfform des Schiffsbildes zeigt, dass der Ritzer ein Schiff vom Typ des Nydamer Bootes (Abb. 24), der Zeit um 300 herum angehörig, hat wiedergeben wollen. Die "Hörner" an dem Vordersteven des Schiffes von Smiss bekunden die Verwandtschaft mit den Kärstader Schiffen, im übrigen aber erscheint der Kärstader Typ als der ältere, dank seinem Kontakt mit den Bronzezeitformen: den mit "Sporen" versehenen Schiffen. Rein schematisch gesehen, müssen also die Kärstader Schiffe spätestens dem 3. Jahrhundert zugewiesen werden, wie Prof. Shetelig bereits früher vorgeschlagen hat. Ein später angetroffenes norwegisches Felsenzeichnungsschiff, Abb. 23, zeigt diesen speziellen eisenzeitlichen Schiffstyp in einer neuen Variante. Andere Züge der Kärstader Zeichnung (Form des Hakenkreuzes, Form der j-Rune) weisen jedoch auf das 5. Jahrh. als wahrscheinlichere Entstehungszeit der Zeichnung.